

PİRİ REİS'İN ŞİMALÎ AMERİKA HARİTASI TELİFİ 1528*

Prof. Sadi SELEN**

Büyük Türk âlimi Piri Reis Bahriye adlı çok değerli eserile ilim tarihinde kendine yüksek bir mevki ayırmıştı. XVI. asra ait Akdeniz'in bu kadar ilmî ve mkemmел bir tavsifi mevcut olmadığından dünya mütehasısları daima bu kitaba başvurmaktadır.¹ Son zamanlarda Topkapı Sarayında ele geçen bir dünya haritası parçası Piri Reisin ilmî değerini büsbütün arttırdı. Bu harita Amerika'nın en eski haritası olmak itibarile ilim âleminde büyük bir alâka uyandırdı ve buna dair birçok yazılar yazıldı.² Bu defa yine Topkapı Sarayı Kütüphanesinde Piri Reisin ikinci bir deniz haritası daha bulunmuştur ki, bu harita da üzerinde durulmağa değer çok kıymetli bir eserdir.

* *Belleiten*, cilt:1 sayı:2 yıl: 1937 s.511-513. Yayına Hazırlayan: Arş. Gör. Ali Dadan, S.. Sosyal Bilimler Enstitüsü, e-mail: alidadan@hotmail.com

** Prof. Dr. Hamit Sadi Selen 1892 yılında İstanbul'da doğmuştur. 1914 yılında İstanbul Darülfünunu Edebiyat Fakültesini bitiren Hamit Sadi Selen, 1916 yılında yeni kurulmuş olan Coğrafya Enstitüsüne asistan olarak çalıştıktan sonra 1920 yılında Viyana'ya giderek 1923 yılına kadar Viyana Üniversitesi Coğrafya Őubesine devam etti. Orada "Tarihî Belgelere göre Anadolu'da Türklük" adlı bir doktora tezi hazırlayarak doktora unvanını verdi. Türkiye'ye döndükten sonra 1924-1933 yılları arasında İstanbul Darülfünun'da Yüksek Ticaret Mektebinde, Galatasaray ve Darşsafaka Liselerinde Coğrafya ğretmenliği yaptı. 1934 yılında Ankara'ya geldi. Burada nce Gazi Eğitim Enstitüsünde 1937 yılından itibaren de Siyasal Bilgiler Okulundan Coğrafya ğretmenliği yapmağa başladı. Daha sonraları Siyasal Bilgiler Okulu Fakülte olunca, kurulan "İskan ve Őehircilik Enstitüsünün" on yıldan fazla müdürlüğünü yaptı. Müdürlüğü sırasında blęe planlaması konusunda araştırmalarda bulundu. Prof. Dr. Hamit Sadi Selen 1962 yılında aynı fakltenen emekliye ayrıldı. Türk tarih kurumunun aylık toplantılarından birinde bir konuşma yapmak üzere 27 Ekim 1968'de Ankara'ya gelen Prof. Selen 29 Ekim 1968 Salı günü hayata gözlerini kapadı.

¹ 1902 denberi "Bahriye"nin bazı parçaları Avrupa dillerine tercüme edilmiştir. Bununlabeleder henüz tam bir tercümesi vcudate getirilmemiştir. Prof. P. Kahle bu eserin mukaddimesini Almancaya tercüme ve neşretmiştir. (Piri Reis, Bahriye, Band I: Text, 1. Lief, Band II: beretzung 1. Lief. Berlin 1926). Türk Tarih Kurumu bu eserin tam bir nüshasını faksimile olarak bastırmıştır. (Kitabı Bahriye, İstanbul, 1935).

² Piri Reis haritası, İstanbul, 1933. Birinci Piri Reis haritasına dair yapılan neşriyat arasında: Oberhammer, Eine Türkische Karte zur Entdeckung Amerikas, aus dem Anzaiger der Akademie der Wissenschaften in Wien 1931 S. 99-112; P. Kahle, Die Verschollene Columbus karte von 1498, Berlin 1933.- T.T.K. tarafından The Illustrated London News, in 27-11-1932 ve 23-VIII-1932 nüshalarında neşredilen resimler ve makaleler.

Topkapı Sarayı Kütüphanesinde 2754/9357 numarada bulunan ikinci Piri Reis haritası 68x69 santimetre eb'adında deri üzerine renkli olarak çizilmiştir. Kitabesinde “*Harrerehu hüvelehu hakir Piri Reis bin Elhacı Mehmet elmüştehir birader zadei merhum Reis Gazi Kemal an şehri Gelibolu sene hamse selâsin ve tisa mia*” yazılıdır. Buna göre bu parça Hicrî 935 (1528) tarihinde Piri Reis tarafından yapılmış bir dünya haritasının Şimali Garbi köşesidir. Atlas Okyanusunun şimal kısmını ve Şimalî Amerika'nın yeni keşfedilmiş sahillerini ve orta Amerika'yı göstermektedir. Asıl haritanın takriben sekizde birine tekabül ediyor.

İçindekiler:

Harita Griniç meb'deine göre 25°-90° tulü garbi arasında olup cenupta 10° şimal arzından şimalî kutup dairesine kadar uzanmaktadır. Haritanın şark kenarı şimalde Groenland sahillerinden başlar, cenuba doğru Azor (Azores) Adaları üzerinden geçer. Azor Adalarından birtakımı *Santo Marya* (Sta Maria) *Epiko* (= Pico), *San Mikal* (Miquel), *Evfral* (= Faya!), *San Corc* (= Jorge) *Oskoroles* (= Flores) adı altında gösterilmiştir.

Groenland'dan itibaren cenubu garbiye doğru evvelâ iki büyük kara parçası göze çarpmaktadır. Başdakine “*Bakale*”, adını veriyor ve Portekizler tarafından keşfedildiğini ilâve ediyor. Bununla Labrador sahilleri gösterilmiştir. Bu sahiller Real'in 16'inci asır başındaki keşif seyahatlerinden sonra haritalara geçmiştir.³

Labrador sahillerine ilk zamanlar *Bacce1a* (= Morina sahilleri) veya kâşifin adile *Corte Real* sahilleri denirdi. Kenardaki notta “*bulunduğu kadarı yazılmıştır*”. Deniyor ki, böylece karanın devam ettiğine işaret edilmiştir. Daha aşağıdaki “*bu alâmet başka bir kenardır Portakal kâfiri bulmuştur. Tamamı dahi malûm değildir. Bulunan yeri yazılmıştır.*” deniyor. Haritadaki mevkiine göre bunların *Terre Neuve* sahilleri olduğu anlaşılıyor. Portekizli *Corte-Real* 1500 de *Terre Neuve* sahillerini, 1501 de kardeşi *Miquel* ile beraber Labrador sahillerini bulmuşlardı. Bu suretle bunların Portekiz menbalarından alınarak çizildiği anlaşılıyor.

Daha aşağıda bugünkü şekline pek yakın bir tarzda çizilmiş *Florida Yarımadası* göze çarpar. *Filorida*'nın üzerine yazılmış olan “*San Civan Batistu*” adı birinci Piri Reis haritasında da birçok yerlerde tekrar edilmiştir. Kenarda gözükken kara parçaları 1517 ve 1519 da keşfedilen *Honduras* ve *Yokatan Yarımada*larıdır. *Küba* ve *Haiti* adaları da güzelce gösterilmiştir. *Küba* “*Izl Vana*” adı verilmektedir ki bu isim *Kübanın* eski adı “*Juana*”yı hatırlatmaktadır. Eskilerin “*Hispaniola*” adını verdikleri *Haiti Adasının* üzerine *Portoriko*'ya ait olması lâzım gelen “*San Civan*” kelimesi konmuştur. *Bahama* ve *Antiller* 1513 tarihli Piri Reis dünya haritasına nazaran çok daha sıhhatli bir şekilde çizilmiş fakat isimleri silinmiştir. *Venezüella* sahillerinden birtakım isimler varsa da bunların ancak birkaçı takriben

³ Baccalaos ve Labrador Adaları için, *Forschungen und Fortschritte* (yahragang 12, N 9, S. 118) de H. Winter'in yazısına bakınız.

şu şekilde: “*San Cilormi, Monte, Frago, Detonos Dides, Ponte Sagon, Diye Sar*” okunuyor.

Kartografya Tekniği:

Haritacılık bakımından orta zaman deniz haritalarının en mütakâmil bir numunesi sayılır. Rüzgâr gülleri ve istikamet çizgileri çok sıktır. Haritanın bir küçük parçasında dört rüzgâr gülü bulunmaktadır. Rüzgâr gülleri 32 taksimatlı olup haddi zatında tam pusla kadranıdır. Rüzgâr gülleri şimale cihetlendirilmiştir. Dikkatli bir şekilde çizilmiş iki mil makyası da güze çarpmaktadır. Makyaslar yirmi taksimatlıdır. Yanındaki izahata göre haneler arası 50 mil, noktalar arası da 10 mildir. Bu haritanın makyası 1513 tarihli birinci haritadan daha büyüktür.

Orta zaman deniz haritalarında önceleri koylar ve körfezler yarım daire şeklinde çizilirdi. Bu haritada sahil şekilleri araziye ve bugünkü haritalara uygun bir biçim almıştır. Taşlık yerler, kör kayalar ayrı ayrı işaretlerle gösterilmiştir. Seretan medarı çizilmekle harita tekniği bakımından bir yenilik vucude getirmiştir. Medarlara Piri Reis “gün uzadısı” adını veriyor. Küba Adası üzerinden geçirilen bu hattın biraz daha şimalden geçmesi ve Yokatan Yarımadasının da bu hattın altına çizilmesi icabederdi. Tabiidir ki, o zamanın haritalarından daha ince bir sıhhat bekliyemeyiz.

Haritada Groenland, Labarador ve Terre Neouve'den başlayarak bütün memleketlerin vaziyetinde bugünün haritalarına nazaran şarka doğru bir inhiraf göze çarpmaktadır. Bu o zamanlar pusula inhirafının nazarı dikkate alınmamasından ileri gelmektedir. Yapılan tetkiklere göre o zamanki pusula inhirafının 10°-13° olduğu anlaşılmıştır. Bu hata yalnız Piri Reis haritasına münhasır değildir, bütün Şimalî Amerika haritaları bir asra yakın bir zaman bu hata ile malûl olmuştur. Nihayet 1600 den sonra Fransız kartografları bu inhirafın farkına vararak tashih etmişlerdir.

Haritanın İlmî Kıymeti:

Birinci Piri Reis haritasından 15 sene sonra çizilmiş olan bu haritada o zamandan beri yapılan bütün keşiflerin adım adım takip edildiğini görüyoruz. Orta Amerika için Kolomb haritası bırakılmış, daha yeni membalara müracaat edilmiştir. Küba doğru şeklini almış, Orta Amerika'da nisbeten daha doğru çizilmiştir.

Orta Amerika üzerindeki not da ayrıca dikkate şayandır. Pek az bir kısmı okunabilen bu notta: “Karadan aşırıp... denizin aslı nedir deyu bilmek için...” “vilâyet ki... andan ötede...” sözleri vardır. Bunlar bize 1513 te Balbao'nun⁴ Orta Amerika'yı aşarak Atlas Okyanusuna vardığını haber veriyor. Bunlar gösteriyor ki bu harita zamanının bütün membalarına müracaat edilerek vücuda getirilmiştir.

⁴ Amerikanın ilk haritalarına dair tanınmış eser: K. Krestchmer'in Amerikanın keşfi (=Entd. Amerikas) kitabıdır. S. Ruge, Die Entwicklung der kar-tographi von Amerika Gotha 1891.

Piri Reisin ilmî usullere ne derece riayetkar olduğunu bu harita parçası da bize vuzuhla göstermektedir. Burada yalnız harita tekniğinin mükemmelliği değil, aynı zamanda bütün orta zaman haritalarında görülen birçok kusurlardan arı olması da ayrıca dikkati çekmektedir. Piri Reis yalnız bilinen yerleri haritasında gösteriyor; henüz keşfedilmemiş yerleri boş bırakıyor. Hatta notlarda "*Bundan ötesi malûm olmadığından bu kadarı çizildi*" diye tasrih ediyor. Bu sebeple ikinci Piri Reis haritası da tamamen bugünkü ilmî zihniyetle vücuda getirilmiş bir eserdir. Aynı zaman ve devirde yapılmış başka haritalarla mukayese edilince bu haritanın kıymeti çok artar. Dünya ilim alemince Orta ve Cenubî Amerika'nın en eski haritası olarak tanılan Birinci Piri Reis haritası yanında bu ikinci Piri Reis haritasını da Şimalî Amerika'nın aslı elde mevcut ilk ilmî haritası olarak tanıyabiliriz.